

DET KONGELIGE BIBLIOTEKS KATALOGER FOR HALVANDET ÅRHUNDREDE SIDEN

EN POLEMIK 1821

AF

MOGENS WEITEMEYER

Søndag den 11. marts 1821 bragte det nystartede ugeblad *Statsvennen* en kritik af forholdene på Det kongelige Bibliotek. Artiklen gav stødet til en serie polemiske artikler, specielt vedrørende bibliotekets kataloger, og polemikken har foruden bibliotekshistorisk betydning også interesse til belysning af den danske forskers arbejdsvilkår.

Artiklen „Om det store kongelige Bibliothek“ skal, efter Chr. Molbechs opgivelser,¹⁾ være skrevet af den i samtiden kendte litterat, dr.jur. Jens Kragh Høst, der havde en litterær produktion i form af småartikler bag sig.²⁾ Artiklen indledes med en tak til bibliotekets leder D.G. Moldenhawer, i hvis tid biblioteket var blevet offentlig tilgængeligt; det var sket 15.11.1793.³⁾ – „Men idet man paaskjønner dette, kan man dog ikke tilbageholde Yttringen af det Ønske, at den samme Mand vilde fuldende sin Adkomst til Videnskabsdyrkeres Tak ved at gjøre Indretningen med Udlaanet og Afbenyttelsen saa hensigtsmæssig og gavnbringende som muligt“. Der er tre indvendinger mod den daværende ordning, som forfatteren fremhæver: 1) læsesalens åbningstid, 2) udlånsexpeditionen og 3) manglen på en katalog.

Læsesalen havde åbent kl. 10-12, hvilket forfatteren af artiklen mente var for kort tid, når man på stedet skulle foretage opslag, excerpere etc. fraregnet den tid, der medgik ved de „forlangte Bøgers Opsøgelse og Tilstedekomst“. Den anden „Ufuldkommenhed“ er den, at de indleverede bestillinger først expederedes til den følgende dag. Skribenten udvider kritikken på dette punkt: bibliotekets benytter vil først næste dag få at vide, om bogen forefindes, eller om biblioteket ikke ejer den. Og i det sidste tilfælde er det, at den tredie indvending melder sig: „Mangelen af et Katalog til Eftersyn regne vi for et tredie Savn.“

Havde biblioteket en katalog til publikums brug, kunne benytteren se, „hvad Forraad Bibliotheket besidder i det ham interesserede Fag.“ Artiklens forfatter slår på, at den kongelige gavmildhed sikkert vil afhjælpe savnet. Som en lille slutvignet på sin artikel foreslår kritikeren, at man ellers kunne lade forespørgeren ledsage af en „Officiant ved Bibliotheket, for at Misbrug maatte forebygges“, til det sted, hvor bøgerne står. „Det er dog saare tungt, efterat have begjeret en og flere Bøger i et vist Fag og erholdt det Svar, at de ikke fandtes, endnu at forblive uvidende om: hvad der da findes. Bibliothekets Officierter kunne vel af Godhed meddele saadanne Oplysninger. Men det er særdeles misligt at stole paa den blotte Godhed. Ikke alle Bibliothekarere, Bibliothekssekreterer o.s.v. ere altid godt stemte imod Alle.“⁴⁾

Artiklen fremkaldte et svar fra bibliotekets leder, D. G. Moldenhawer, fremsendt til Statsvennen lørdag d. 17.3. (dvs. dagen før no. 3 skulle udkomme) og samme dag indrykket i Adresseavisen.⁵⁾ Moldenhawer har åbenbart villet sikre sig, at hans svar blev kendt, men ikke ligefrem ønsket det bragt af Statsvennen, der da heller ikke optog det i sit no. 4⁶⁾:

Efter Embeds-Pligt tør jeg ikke undlade at erklære de i Nr. 2 af Bladet Statsvennen af en Anonym fremsatte Yttringer, angaaende Mangelen af en Catalog over det store kongelige Bibliothek, for aldeles ugrundede. Endnu for Bibliotheket aabnedes til almeennyttig Brug, blev det, saaledes som min høist fortjente Formand i Bibliothecar-Embedet, Conferentsraad Erichsen, over den nordiske Literatur og de kongelige Manuskripter, havde begyndt, forsynet med en af mig forfattet, fuldstændig Real-Catalog over dets daværende samtlige øvrige Bogskatte og i nøieste Overensstemmelse dermed Bøgerne opstillede i den strengeste videnskabelige Orden. Denne, senere i en lang Række af Aar fortsatte, Catalog er nu den Grundvold, hvorpaa det nærværende Bibliotheks-Personales roesværdige Virksomhed i bemældte Real-Catalogs nøiagtige Revision, Supplering og Udvidelse i de sidste 4 Aar har støttet sig; en Virksomhed, hvis heldige Frugt ved sidste Aars Udgang har været Fuldendelsen af 40 Bind i største Folio-Format. At meddele om denne Gjenstand flere Oplysninger, er her ikke Stedet.

Kjøbenhavn, den 17 Marts 1821

Moldenhawer.

I forbindelse med Moldenhawers svar vil det være rimeligt at betragte bibliotekets indretning, specielt hvad katalogerne angår, siden han overtog det i 1788. En udateret instrux skrevet o. 1780 af Moldenhawers forgænger, John Erichsen, fremhæver, at der skal udarbejdes en systematisk katalog og tillige en alfabetisk katalog efter forfatternavn.⁷⁾ En

Jens Kragh Host. Physionotrace-stik af Andreas Flint (se Fund og Forskning, IV, 1957, s. 82-85). Foto i Kgl. Bibl. efter beskåret eksemplar i privateje.

katalog over bogbestanden påbegyndtes også efter en af bibliotekssekretær Fr. Ekkard opstillet *conspectus*, som endnu findes i Kgl. Bibl.s Arkiv.⁸⁾ Fr. Ekkard, der var sydslesviger, havde som Moldenhawer også været i Göttingen og bragte, så vidt man kan skønne, oplysningstidens idéer med sig. Han udgav iøvrigt 1788-89 en Haandbog over almeennyttig Kundskab og dens Litteratur, hvori han med en kort text introducerer emnerne og derefter henviser til de værker eller afsnit i større værker, som benytteren med fordel kan hente oplysning i; yderligere henvises der til den trykte katalog over Thotts bibliotek, når det har kunnet lade sig gøre. Ekkards ambitioner er slet ikke så ringe, men han forløfter sig på opgaven. Hans inddeling i håndbogen er ikke helt den samme som i *conspectet*. Dette udviser en ejendommelighed set med nutidens øjne: teologi og historie er fx. forsvundet som fag. Historien er spredt som indledende fag og har derved opløst sig selv,^{8a)} mens teologien blot formelt er blevet fordelt på de indledende discipliner, bl. a. filosofien. I Moldenhawers katalog står teologien forrest, og historien indtager en dominerende plads. De kunne næppe være mere forskellige. Povl Johs. Jensen gør iøvrigt opmærksom på, at skønt man på Moldenhawers tid havde systemer, der byggede på filosofisk grundlag, valgte Moldenhawer ikke et sådant, men lod sit katalogsystem afspejle fakultetsinddelingen.⁹⁾

En katalog i 5 foliobind over den ældre håndskriftsamling blev Erichsens bidrag til registreringen. Efter Erichsens død 1787 valgtes man til

overbibliotekar den tyske teolog, professor ved Københavns Universitet D. G. Moldenhawer, der havde været lærer for hertug Frederik Christian af Augustenborg. Hans kendskab til biblioteksvæsen stammede fra rejser i udlandet; dertil besad han en omfattende encyklopædisk viden, der var forenet med trangen til at ordne det hele i en enhed.¹⁰⁾ Hans sprogbeğavelse – og hans administrationsevner gjorde ham ikke blot estimeret, men også meget benyttet uden for biblioteket. I hans tid blev Kgl. Bibl. åbnet for offentligheden 1793, det modtog store forøgelse gennem erhvervelse af Suhms bibliotek (1796) og den Thottske samling, fra hvilken der på auktioner i 1788-92 foretoges store indkøb.¹¹⁾ Også Hielmstiernes store samling af dansk litteratur kom til biblioteket i denne periode.

I Moldenhawers instrux fra 1788, forfattet af ham selv og godkendt kort efter udnævnelsen, hed det, at bibliotekarens pligt var at gøre biblioteket rede til almindelig offentlig brug. Instruxens § 9 pålagde overbibliotekaren at udarbejde kataloger, såvel en realkatalog som en alfabetisk katalog.¹²⁾

Hensigten med instruxens § 9 var at bringe orden i den del af bogbestanden, der ikke omfattede rigets egen litteratur, „den nordiske Litteratur“, som Moldenhawer omtaler i sit svar i Adresseavisen. Dette skulle ske før biblioteket åbnedes for offentligheden. Hele bibliotekets bogmasse skulle ordnes efter eet system, og bøgerne opstilles på hylderne efter dette system. For at kunne bestemme placeringen har det været nødvendent at udskrive sedler på de enkelte værker. Sedlerne er blevet anbragt i systematisk orden, og bøgerne opstillet efter denne efterhånden som arbejdet er skredet frem. Det har betydet en bestandig omflytten, inden bøgerne stod i den orden, der svarede til det udkast, Moldenhawer havde gjort. Alle sedler, der blev benyttet ved dette arbejde, oplyste Werlauff, som giver denne skildring, blev „ordnet i Fascikler [3: hefter] endog efter de specielleste Underafdelinger“. ¹³⁾ Samtidig med at den nye systematiske opstilling tilendebragtes i 1793, forelå da en realkatalog på sedler.

En udførligere beskrivelse af bøgernes opstilling og katalogernes tilblivelse giver Chr. Molbech ud fra tilstandene i 1821: „Det Kongelige Bibliotheks hele Masse af *udenlandske* Bøger, et Antal af formodentlig imellem halvtredie og tre hundrede tusinde Bind (thi den nordiske Litteratur udgør et for sig selv bestaaende Bibliothek), er ordnet efter et encyklopædisk, eller streng videnskabeligt System; saaledes, at ikke blot Bøgerne ere opstillede efter de forskjellige Videnskabers Hoved- og Underafdelinger; men at ogsaa i enhver Underafdeling, indtil de mindste eller specielleste, Bøgerne ere ordnede efter et rationalt eller videnskabe-

ligt Princip; saaledes at for Ex. næsten overalt den *chronologiske* eller *geographiske* Orden er iagttaget i enhver Underafdeling, i Stedet for den alfabetiske o.s.v. At omtale Fordele og Savn ved en saadan Opstillingsmethode af et stort Bibliothek, er her unødvendigt“. – Vedrørende tidspunktet for real-katalogens affattelse giver Molbech en anden oplysning end Werlauff: „Denne det Kongelige Bibliotheks encyklopædiske Opstilling er, som ovenfor alt er sagt, udført efter den Moldenhawerske Real-Catalog, hvis Udarbeidelse falder imellem Aarene 1793 og 1800“. – Og det tilføjes „at Conferentsraad M., ved Bibliothekets Opskrivning, i flere Aar saae sig frivilligen understøttet af et betydeligt Antal Lærde, Videnskabsmænd og Studerende (i det mindste tolv til sexten i Tallet), foruden af Bibliothekets to Secretairer, og af en lønnet Skriver. Hans Arbejde ene og allene var derimod Udkastet af det videnskabelige System, hvorefter Catalogen, bestaaende af løse Blade, et enkelt til hvert Værk især, skulde ordnes og Bibliotheket opstilles. Bogtitlernes Classification under de scientificke Hoved- og Underafdelinger, hvis Tal gaar i flere Tusinde, og Rubrikernes nøiagtige Bestemmelse, var et Værk af adskillige Aar. – Saaledes opstod det, jeg har kaldet „en Real-Catalog i Udkast“, eller i Concept, hvoraf de sammenheftede Bogsedler udgjøre ligesaa mange Fascikler, som der gives Special-Rubriker i Catalogens encyklopædiske System. Af Mangel paa Plads, hvorpaa neppe noget andet Bibliothek af første Rang lider mere, end det Kongelige danske, kunde denne Catalog ikke bevares i et eget Værelse; men henlagdes Classeviis ved de forskjellige Fag“. ¹⁴⁾

Tidsforskydningen i Moldenhawers og Werlauffs angivelser på den ene side og Molbechs på den anden side lader sig vist forklare. Opstillingen af bogbestanden, der må være afsluttet inden åbningen 1793, er antagelig foregået på den af Werlauff beskrevne måde, skønt han ikke selv kan have været med dertil, idet han først 1798 ansattes ved biblioteket. ¹⁵⁾ Molbech hentyder til den store omflytning af nyerhvervelserne, der fandt sted kort før 1800 (se ovenfor). Heller ikke han har været med hertil, idet han først 1804 kom til biblioteket. ¹⁶⁾ Ved denne nyordning har fasciklerne sikkert været nyttige. Tilbage bliver spørgsmålene: i hvor høj grad er de blevet ført à jour i tiden 1793-1800? Var de velgennede til at blive vedligeholdte?

Den systematiske seddelkatalog i fascikler var o.1800 bibliotekets eneste katalog over den på hylderne systematisk opstillede, udenlandske bogbestand. Sedler fra fasciklerne fandt siden anvendelse i bibliotekets alfabetiske katalogapparat, hvor mange endnu er i brug, kendelige på heftehullerne i venstre side (se også s. 86). ¹⁷⁾

I sit mindeskrift om Moldenhawer fra 1824, siger Molbech om denne realkatalog: „Men enhver vil tillige undres over, at et saa berømmeligt Arbeide dog blev saa skiult, og for en Deel af dets Ophavsmand selv saa besynderlig tilsidesat, at dets Tilværelse endnu for faa Aar siden offentlig kunde drages i Tvivl“. ¹⁸⁾ Årsagerne fandt Molbech i beskedenhed hos Moldenhawer på dette punkt.

Efter indlemmelsen af det Suhmske bibliotek ophørte man at videreføre seddelkatalogen i fascikler. Den er mere egnet for bibliotekarernes end for publikums brug, mere som en brugbar grundvold for en kommende realkatalog end egentlig som en sådan. ¹⁹⁾ Werlauffs kritik af sedlerne, der er skrevet af forskellige og trænger til kalligrafisk renskrift, er det værd at mærke sig. Uden betydning er det heller ikke, når Werlauff siger „den Erichsenske Catalog over den gamle Manuskriptsamling (var) næsten den eneste over nogen Deel af Bibliotheket, som kunde siges at være brugbar, ei blot for Bibliothekarerne, men ogsaa for Publikum“. ²⁰⁾ Man bemærke, at Werlauff også nævner publikum.

I 1830 skrev Molbech: „At Titrerne i denne Moldenhawerske Catalog fra Begyndelsen af ikke alle vare skrevne med tilstrækkelig Omhu og Kritik; at af de mange Medhielpere, der vare brugte til dette Arbeide, Nogle (f. Ex. en Niebuhr, Thorlacius, Ekkard,) havde behandlet Bogtitlerne med den samme samvittighedsfulde og bibliographiske Nøiagtighed, som man finder i de med Moldenhawers egen Haand skrevne; imedens Andre, med en høi Grad af Skiødesløshed, kun i den største mulige Hast havde søgt at skille sig ved enhver Titel; og at der var anvendt for stor Oeconomie paa Formaten og det hele Udvortes af denne Catalog: vare dens væsentlige Mangler, og disse maaske nogle af Aarsagerne til, at den efter det Suhmske Bibliotheks Indlemmelse slet ikke mere blev fortsat. En ny, fuldstændig, med Omhyggelighed revideret, til Bibliothekets Værdi og Anseelse svarende, og i dens Form mere tilgængelig og brugbar systematisk Catalog, var saaledes en uundværlig Fornødenhed for et Bibliothek, der ei engang besad en *alphabetisk* Catalog, eller nogen Nummerering; og hvis Benyttelse derfor mangen Gang var forbundet med en høi Grad af Besværlighed og Tidsspilde for dets Betsiente“. ²¹⁾

Ved expedition har man søgt bøgerne direkte på hylderne. Fasciklerne kunne – for den ældre litteraturs vedkommende – tjene som en på stedet værende pladskatalog over hver gruppes indhold. Man har sikkert ikke benyttet dem ret meget, hvad Werlauffs ovenfor citerede udtalelser også tyder på. Og Molbech understøtter det, når han siger: „At et stort Bibliothek, der først engang er bragt i et nogenlunde godt System, og

hvor Bøgernes Orden og Plads i Følge dette System strengt overholdes, kan i et langt Tidsrum ei allene betydeligt forøges og udvides, men ogsaa stærkt bruges, selv under en meget følelig Mangel paa Cataloger: derom have vi hos os gjort en Erfaring, der maaskee er eneste i sit Slags i Europa“.²²⁾

Just Mathias Thiele beskriver i sine Erindringer fra 1873 en bog-expedition fra disse år. Thiele ansattes i 1817 som kopist i forbindelse med det store katalogarbejde. Historien, der har den hyppigt gengivne fortællings anekdotiske form, beretter om Moldenhawers opdukken på læsesalen, mens et bud ventede på en bog. „Da jeg havde sagt, at man var inde for at søge en Bog af en forunderlig Titel, spurgte han: ‘Hvad hedder den da?’ – ‘*Wie man sich lebendig begraben lässt*’, svarede jeg og rakte ham Seddelen. ‘Ah!’ sagde han utaalmodig ‘hvor søge de den da? Den maa jo staa oppe ved Medicina forensis, og er den ikke der, saa har vi den ikke!’ Ganske rigtigt, der fandt vi den“.²³⁾

I 1802 blev hertug Frederik Christian af Augustenborg bibliotekets chef og dermed Moldenhawers foresatte, idet stillingen, som han beholdt til sin død i 1814, var et mellemlid mellem kongen og overbibliotekaren. Hertugen udnyttede Moldenhawers virkestrang i det store pædagogiske arbejde, han selv var så levende optaget af. Allerede 1790 var Moldenhawer blevet medlem af den kommission, der skulle reformere det højere undervisningsvæsen, og den forordning fra 1809, der blev grundlaget for den lærde skole, var Moldenhawers værk.²⁴⁾ I 1800 var han blevet direktør for det pædagogiske seminarium for de lærde skoler, og i 1805-1817 var han medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler. Disse opgaver kan have været medvirkende til, at katalogprojektet ikke blev videreført. – Krigen 1807-14 gjorde det ikke muligt at få alle ønskede bøger. Mens man således før krigen brugte de penge, der var sat af til biblioteket, oplyser Werlauff, at man i disse år havde opsparet en betydelig kapital, der henstod i statskassen (se nedenfor s. 67f). Selv om en del blev benyttet til at bekoste indkøbet af den manglende litteratur efter krigen, var den opsparede kapital dog så omfattende, at man ved dens hjælp kunne bestride de „betydelige Omkostninger, som Realcatalogen udkrævede“.²⁵⁾

I 1815 kom der i Adrastea en artikel „Ønske vore offentlige Bibliotheker vedkommende“.²⁶⁾ Forfatteren kritiserede manglen på en katalog og foreslog, at en katalog skulle trykkes og være en tvungen anskaffelse ved indmeldelsen. Forslaget er sympatisk og antagelig inspireret af den trykte katalog i 12 oktavbind over Thotts bogsamling, der omfattede ca. 130.000 bind.²⁷⁾

I sine „Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek“

(1. udg. 1825, 2. udg. 1844) skriver Werlauff, at fremmede lærde ofte forgæves havde efterspurgt en realkatalog, og at danske videnskabsmænd med længsel imødeså den, ligesom bibliotekarerne forventede at blive lettede i deres arbejde ved dens fremkomst. Det forholdt sig nemlig sådan, at i 1816 var kun Erichsens katalog over den gamle Manuskriptsamling brugbar, skønt vigtigheden og den stedse tiltagende nødvendighed af en realkatalog blev mere åbenbar. „Men til et saadant Foretagende vare Bibliothekets egne Kræfter ei tilstrækkelige; dertil udfordredes særegne Hiælpekilder, ligesom til Begyndelsen og Udførelsen deraf en højere Impuls“. ²⁸⁾ Det blev Frederik VI, der ved sit besøg på biblioteket 29.8.1816 ledsaget af dronningen formidlede denne impuls. I Molbechs dagbog står der blot: „d. 29. ds. var H. M. Kongen, Dronningen, Kronprindsesse *Caroline* og Prindsesse *Wilhelmine* paa Bibliothek om Form. fra Kl. 11 til 1¹/₂. De vare overalt, ogsaa i Tværbygningen, og gik herfra ind i Konstammeret. Overhofm.[arskal] Hauch og nogle Hofdamer fulgte“. ²⁹⁾

Chr. Molbech havde imidlertid i tidsskriftet *Athene's* september-nummer gjort sin indsats for, at kongens besøg skulle få den rette baggrund i de kredse, der måtte formodes at interessere sig for biblioteksanliggender. I en artikel på små 40 sider, der iøvrigt foreligger som selvstændig bog fra samme år, „Kort Efterretning om det store Kongelige Bibliotheks Stiftelse, Skiebne og Tilstand“, kommer han til slut ind på bibliotekets opstilling og mangel på katalog og appellerer derefter direkte til kongen.

„Efterat Bibliothekets Størrelse ved Tilvæksten af den Thottske, Suhmske og af saamange andre Bogsamlinger var bleven saa anseeligen forøget: var det uomgængelig fornødent, at opstille det i en anden Orden end tilforn, for at give den overordentlige Mængde af nye tilkomne Bøger deres behørig Plads. Dette skete nu ogsaa. Hele Bibliotheket blev ordnet efter en streng og meget systematisk videnskabelig Inddeling, hvilken den lærde Overbibliothekar, der med skarpt philosophisk Blik giennemskuede og overskuede den hele Masse af menneskelig Kundskab og Videnskab, af gyldige Grunde foretrak for enhver vilkaarlig, paa Bøgenes Nummerering eller andre mechaniske Hielpemidler grundet Ordning. Saaledes udgjør denne store Bogsamling ligesom en colossalsk Encyklopædie, hvor det er muligt umiddelbart at overskue en større eller mindre Deel af den menneskelige Aands Viden i selve dens Værker, og hvor enhver Bog finder efter Systemet sin bestemte Plads, og saaledes uden mechanisk Veiledning kan udfindes blandt Hundredetusinde. . . . Efter det samme System, hvorefter Bibliotheket er ordnet, er en scientific eller Real-Catalog over samme udarbejdet; men denne er endnu kun

til i Udkast, eller enkelte Fascikler, hvoraf enhver indbefatter en lille Green af et Videnskabsfag; og Catalogens Afskrivning paa behørig Maade, saaledes at den kunde være til bekvemmere Brug og Eftersyn, er et Arbeide, som for Bibliothekets indskrænkede Personale vilde medtage Snese Aar, til en ganske mechanisk Beskiæftigelse; men som vi tør haabe, ved den Fyrstes høimodige Liberalitet, af hvis kongelige Naade denne Stiftelse har høstet de herligste Frugter, engang at see udført paa en Bibliotheket værdig Maade^{.30)}

Molbechs skildring résumerer situationen, således som den må tænkes forebragt kongen i denne sag. Det kongelige reskript 3.9.1816 til „Overbibliothekaren ved Vort store Bibliothek“ henviser til besøget og fremsætter ønsket om at få en liste over de bøger, der er købt siden bibliotekets chef, hertugen af Augustenborgs død. „Derhos ville Vi allernaadigst modtage Dit allerunderdanigste Forslag, *hvorledes en samlet Catalog over hele Bogsamlingen kunde paa den mindst bekostelige Maade tilveiebringes*“.³¹⁾ Det lykkelige udfald blev markeret for bibliotekets stab. Molbech noterede 8.9.: „var om Middagen i Selskab hos C. R. [o: Conferensraad] Moldenhawer, paa hans Landsted, hvor jeg gik ud med Prof. Werlauff“.³²⁾

Selve udførelsen har stødt på hindringer, skønt forslaget til katalogen over den klassiske litteratur blev approberet. Revision og rettelse af fasciklernes sedler fra den gamle real-katalog skulle foretages, sedler skrives for litteraturens tilvæxt i de sidste 18 år (Werlauffs angivelse), og dertil kom seddelskrivning for den indlemmede litteratur, der hidrørte fra større og mindre boggaver og auktionskøb. Dette var i sig selv et tidskrævende arbejde, og lokalet kunne ikke bruges af alt for mange skrivere; sedlerne ordnedes efter fag, og man var rede til indskrivning i katalogerne. Werlauff siger efter Moldenhawers død, at man på denne baggrund uden tvivl vil „erkiende, at en Realcatalog af en saadan Natur, som i det ringeste for et Par Generationer skulde være brugbar og hensigtsmæssig, hverken kunde eller burde skride hurtigere frem; ligesom ogsaa den afdøde Overbibliothekar, der uden at tage nogen umiddelbar Deel i Arbeidets Detail styrede det Hele, med Bibliothekets øvrige Personale flere Gange i denne Anledning modtog Yttringer af Kongens Tilfredshed med Arbeidets Fremme“.³³⁾

Det sidste er for så vidt interessant, som det viser kongens interesse for sagen. Dog, der var en grænse for interessen. I 1818 søgte Moldenhawer om et årligt tilskud til katalogarbejdet på 650 rd, svarende til ca. 10 foliobind pr. år, men fik 2.7.1819 afslag fra Finansdeputationen. „Vi ville, efter det heri allerunderdanigst Oplyste, allernaadigst, at Udgifterne ved Katalog-Arbeidet ved Vort store Bibliothek, skulle bestrides af de

7400 rbd, som paa Civilreglementet ere opførte til Udgifter ved Bogernes Anskaffelse og Indbinding for bemeldte Bibliothek“. ³⁴⁾

Bibliothekets finansielle situation var 1.1.1819 iøvrigt ikke ugunstig, idet der var 29.929 rbd i sølv tilgode, mens der var anvist 3.333 rbd 80 s i sedler for meget for hele perioden 1814-18. ³⁵⁾ Det er måske på den baggrund, afslaget skal ses. Hvis bibliotekets finansielle situation var så gunstig – bl. a. fordi en række indkøb af bøger fra de krigsførende lande måtte udsættes, som anført ovenfor – da kunne man tro, at Moldenhawer selv på et tidligere tidspunkt havde taget initiativet til fuldendelsen af sin katalog. Men Werlauff taler direkte om, at impulsen – eller autoriteten (cfr. note 28) – måtte komme udefra, og man kan ikke på baggrund af den lange pause, der havde været i arbejdet med katalogen, fri sig for en fornemmelse af, at Moldenhawer i sit hjerte ikke har været nogen tilhænger af planen, i hvert fald ikke af den traditionelle bibliotekskatalog, den store protokolkatalog. Opgaven synes ham snarere pålagt på et tidspunkt, hvor han har måttet acceptere den. ³⁶⁾ Molbech fortæller, at han den sidste tid var stærkt afkræftet. ³⁷⁾ Arbejdet i kommissionerne havde sikkert også taget sin part af Moldenhawers arbejdskraft. Iøvrigt havde han vel gennemlevet disse perioder, som Molbech med Ebert karakteriserer således i en note til sin artikel om biblioteksvæsen: Fra den nye mands indlevelsestid, der for ham står som bibliotekets kaotiske tilstand, til hans resignationsalder, hvor han har lært biblioteket at kende og derfor ikke føler savnet af de praktiske hjælpemidler. Det er også et udmærket udtryk for, at enhver generation skaber, hvad der er i pagt med dens tid, men siden ophører og lader gå i forfald, når den nye generation nærmer sig. ³⁸⁾

Mandag 12.3.1821, dagen efter at Statsvennen åbnede debatten, findes følgende notits i Molbechs dagbog: „paa Bibliotheket begyndt at flytte Bøgerne ud af Tværbygningen, for Tagets Skyld, som skal omlægges, ind i Konstammerets Galerie“. ³⁹⁾ Med arbejdet langs reolerne kan dette historiske rids, der fører tilstandene op til 1821, slutte, idet det leder over til polemikken og dens fortsættelse.

Som anført (side 60), var Statsvennen naturligvis ikke begejstret over, at Moldenhawer havde ladet sit svar indrykke i Adresseavisen den samme dag, 17.3., som Statsvennen modtog hans indlæg. Da man derfor ikke kunne nå at bringe konferensrådets svar i nr. 3, der udkom 18.3., følte man sig ikke forpligtet til at bringe det i nr. 4, der udkom 25.3. Moldenhawers svar antoges således at være læserkredsen bekendt – efter redaktionens skøn. I stedet bragte man et „Svar paa Hr. Conferentsraad

Moldenhawers i Adresseavisen No. 65 for i Aar indrykkede Erklæring. "Man finder det undskyldeligt, at kritikeren tillige med flere andre var uvidende om tilstedeværelsen af en sådan real-katalog, da der ikke var offentlig bekendtgjort noget fra biblioteket derom før nu; „end ikke er derom, saavidt man veed, noget tilkjendegivet Bibliothekets Besøgere i Almindelighed. Og selv af Herr Conferentsraadens Erklæring skjønnes end ikke, om det er disse tilladt at eftersee bemeldte Catalog."

Dette er sagens kerne for angrebet i Statsvennen, der efter et lille regnestykke og en polemisk snert slutter: „Endeligen maa bemærkes, at Talen i Statsvennen No. 2 var om Mangelen af en Catalog til *Eftersyn*; og at aldrig nogen Catalog, være sig i 4 eller i 40 Bind, har været til Eftersyn for Bibliothekbesøgende, kan dog vel med Sandhed paastaes."

Snerten lå i forfatterens forbavselse over at have set, at Moldenhawer selv skulle have *forfattet* „den fuldstændige Realcatalog“ inden biblioteket åbnedes i 1793 – dvs. i løbet af 6 år, i hvilke han tillige var professor – eftersom han beregner bogbestanden på daværende tidspunkt (med undtagelse af den nordiske litteratur) til at være henimod de 200.000 bind. Det hedder videre: „Vi tvivle imidlertid ikke, siden det staaer i hans Erklæring. Ligesaalidt undre vi os over, at det 'nuværende virksomme Bibliothekspersonale' (Herr Professor Molbechs Udenlandsrejsen uagtet) i *syv og tyve Aar* har fuldendt den paa en saadan Grundvold byggede Catalog."

Dette var letsindigt, men ved at nævne Molbech håbede man måske at kunne tilføre debatten en livlighed, som Moldenhawers korte svar ikke gav mulighed for. Molbech modtog øjeblikkelig udfordringen med et indlæg, dateret samme dag, som artiklen stod i Statsvennen, 25.3.: „Til nærmere Oplysning om en ugrundet Anke, det store Kongelige Bibliothek vedkommende“, offentliggjort i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 27.3.1821 (18. årg. no. 25). Også dette svar af bibliotekets 2. bibliotekssekretær, gik således Statsvennen forbi, og polemikken flyttedes over til Skilderiet. Det har nok ikke været Molbechs intention at fortsætte en debat. Han slutter sit svar med, at han mener at have opfyldt sin pligt over for biblioteket, som han har tjent i 16 år, og over for dets forstander, og han slutter med at sige, at „jeg i øvrigt kun med Taushed besvarer ethvert personligt Udfald, som i den Anledning maatte gjøres paa mig".⁴⁰⁾ Denne slutning var svar på Statsvennens bemærkning om Molbechs udenlandsrejse, som fandt sted i 1819-20.⁴¹⁾ Molbech gjorde sig lystig over, at skriveren regner med 27 år, hvor der kun har været tale om 4, for at tilvejebringe renskriften af de 40 foliobind, som Moldenhawer omtaler: „Skriverens kjendelige Misfornøielse (i No. 4 af Bladet

Statsvennen) med Hr. Conferentsraad Moldenhawers offentlige Yttring om Bibliothekspersonalet ved denne Leilighed, og, som det lader, tillige med min Udenlandsreise, har bevæget ham til at sætte *syv og tyve* Aar som Tiden, hvori der er arbejdet paa den nye Real-Catalog, i Stedet for *fire* Aar, som dertil virkelig er brugt“. ⁴²⁾ Molbech undgik således elegant at svare på udæskningen og lovede fremtidig tavshed i denne sag.

Molbechs polemiske form er langt hvassere end Statsvennens – han er embedsmanden, der taler til „En navnløs Skriver, som under Skin af at ville reformere en offentlig Indretning – om hvis nærværende Tilstand han, og det mest i de Dele han særdeles anker paa, røber en fuldstændig Uvidenhed – egentlig kun søger Leilighed til at skumle over en Embedsmand af store og almeenerkjendte Fortjenester . . .“. ⁴³⁾ Og den uvidenhed om katalogens existens, som Statsvennens skriver fandt undskyldelig, ser Molbech anderledes på: „Det er den første Pligt for den, som vil føre Anke over en offentlig Indretning, at gjøre sig nøie bekjendt med den, saaledes som den er til. Kun en kaadmundet Sladderer eller en vindig Projectmager vil forbedre, hvad han ikke kjender; kun en Skumler vil søge at skade Enkeltmand, der, hvor han vil give sig Skin af at gavne det Offentlige“. ⁴⁴⁾

Molbech mente, at for videnskabens venner og dyrkere i hovedstaden var det ikke nødvendigt at oplyse noget om realkatalogens tilstedeværelse, dog havde han allerede i 1816 beskrevet den – og Molbech citerer det på side 66 f. gengivne afsnit (sidste del fra „Efter det samme System . . .“). Denne realkatalog havde sit grundlag i den ældre katalog, som Moldenhawer „forfattede“. Arbejdet med denne bestod ikke alene i bøgernes opstilling. Denne opstilling efter katalogen blev foretaget i den korte periode af 6 år, hvori Moldenhawer tillige havde sit professorat at røgte. Molbech mente, at denne oplysning sikkert ville forbavse skriveren. Arbejdet med en realkatalog var vanskeligt, og Molbech nævner, at den i Göttingen i 1802 påbegyndte katalog i 1819 kun fyldte 30 bind til trods for et „stærkere Personale“ end i København. Da arbejdet med realkatalogen begyndte i 1817, anslog Molbech i 1821, at der ville medgå endnu 10 år, før katalogen var færdig. Det blev kun til 9: Katalogen var med sine 192 bind færdig i 1830. ⁴⁵⁾ Beregningen aftvinger respekt.

Tavsheden efter Molbechs indlæg kunne ikke vare. Den 31.3. noterede Molbech i sin dagbog: „Om Aft. i Skilderiet. Fandt Dr. Claussens ⁴⁶⁾ Angreb paa Bibliotheket og paa mig.“ Artiklen, der var skrevet 30.3., hed: „Er den førte Anke over det Store Kongelige Bibliothek ugrundet?“ H.N. Clausens bevæggrund til at deltage i striden kan have været, at han fandt den anonyme skribent i Statsvennen ilde behandlet. Han

vil dog ikke domme parterne imellem, da han ikke har læst indlæggene i Statsvennen, og derfor ikke ved, som han siger, „om ogsaa her den polemiske Anvendelse af Moralen skyldes den gode gamle Maxime, at behandle enhver hvilkensomhelst Dadler som Den, der bør at bøde sine tre Mark. . .“ Om dette er tilfældet må de stridende afgøre. „Men selv om der var Grund til at antage det Første, taber den dadlende Sandhed som Sandhed ikke sin Ret; den skal ikke gøres til Løgn; og jo sjeldnere – hvor det gjelder om offentlige Indretninger – en dadlende Stemme hos os lader sig høre, desto mere maa Enhver føle sig opfordret til at understøtte den, naar Sandheden, som ved den forkyndes, bandlyses, fordi dens Lyd er skurrende“. ⁴⁷⁾ Nu var H.N. Clausen på dette tidspunkt ikke en hvilkensomhelst; han udnævntes få dage senere til lektor i teologi ved Universitetet og var således en af samtidens unge videnskabsmænd. Når han nu vil undersøge, om det er personlige grunde eller saglige, der ligger bag Statsvennens anke, da er der grund til at lægge særlig vægt på hans beskrivelse. Hovedafsnittet skal citeres her:

„Virkeligen henregner Undertegnede sig til Dem – thi neppe er han den Eneste – som med den slemt medtagne Anonymus vove at finde Uvidenheden om en Catalogs Tilværelse paa det Store Kongelige Bibliothek ‘undskyldelig’. Ved det Bekjendtskab, som en jevnligere Benyttelse af Bibliotheket giver, end den, der pleier at udfordres for at komme til Kundskab om en Catalogs Tilværelse, tilstaaer jeg, at jeg, indtil den i Athene (Sept. 1816) meddeelte Efterretning om Bibliothekets Tilstand, var om denne aldeles uvidende; og det er saa langt fra, at jeg ved den deri givne Oplysning fandt mig overbeviist om det Modsatte, at jeg meget mere nu vover at benægte, hvad jeg tilforn ignoreerte, ja, endog har Møie med at finde det undskyldeligt, at man med Indsigt i en videnskabelig Catalogs Natur og Væsen kan vedblive at paastaae, at en saadan virkeligen er til, og alt længe har været til paa det Kgl. Bibliothek. Det er en meget vigtig Bemærkning af Prof. M., at det, i Tilfælde af en Catalogs Existens, maatte være aldeles uforlødent at publicere Noget herom for Videnskabernes Venner og Dyrkere i Hovedstaden; sandeligen, saa uforlødent, at, om det ikke desto mindre skulde findes forlødent, Slutningen synes at falde af sig selv. Vel erfares det i den ovennævnte Efterretning, at Noget er til, som der kaldes ‘en udarbeidet scientific eller Real-Catalog’; ‘men’, føies til ‘denne er endnu kun til i Ud-kast eller enkelte Fascikler, hvoraf enhver indbefatter en lille Green af et Videnskabsfag’; altsaa er dette Noget vel til som et Noget, men ikke som Catalog, d.e. der er ingen Catalog til“. Og dermed ejheller nogen katalog til eftersyn. ⁴⁸⁾

Chr. Molbech. Silhouet klippet ca. 1838 af N.C.Fausing (se *Fund og Forskning*, X, 1963, s. 99-118). Originalens størrelse.

I fortsættelse heraf trækker H.N.Clausen et punkt frem, som i den senere debat blev væsentligt, selv om det først affejedes af Molbech⁴⁹): hvor stor sikkerhed byder en systematisk opstilling – eller en systematisk katalog – når det drejer sig om at finde en bestemt bog. Endvidere nævnte Clausen her nummereringen som en lettelse ved udtagelsen af bøgerne. „Enhver flittig Afbenytter af det Kgl. Bibliothek, vil ved mange Leiligheder have følt sig moralsk overbeviist om Ikke-Tilværelsen af en Catalog, som var beqvem og brugelig – jeg vil ikke sige til Læsernes offentlige, men selv til Bibliotheksbetjenternes private Eftersyn; thi hvorledes ellers forklare sig, at Bogsedler, lydende paa Skrifter, som i et almindeligt godt Bibliothek ikke kunne antages at mangle, remitteres med det fatale D!“⁵⁰). Vanskeligheden ved expeditionen, som Clausen aner, men som Molbech ikke indrømmer i sit svar, var vel den alvorligste og kunne kun afhjælpes ved indførelsen af en alfabetisk katalog. Molbech var imidlertid fortrolig med problemet (se side 79) og behandlede det siden

H.N.Clausen. Silhouet klippet ca. 1838 af N.C.Fausing (se Fund og Forskning, X, 1963, s. 99-118). Originalens størrelse.

grundigere. Molbech kunne på dette punkt være enig med Clausen, men fandt aldeles ingen anledning til at fremhæve denne samstemighed. Clausen derimod fremhævede, at hans udenlandske erfaringer belærte ham om endnu et forhold, der lettede expeditionen: „den i Catalogerne vedføjede Numerering“.⁵¹⁾

Om værdien af en katalog udtrykte H.N.Clausen sig således: „Naar det er sandt, at et Bibliothek af den Størrelse, som det Kongelige, først ved en fuldstændig, nøiagtig Catalog vinder en levende, virksom Tilværelse, og bliver i sin Fylde en tilgængelig Skat, da ere vistnok faa Arbeider, i patriotisk saavel som i videnskabelig Henseende, saa glædelige og saa fortjenstlige, som det nu alvorligt begyndte og ivrigt fortsatte Catalogerings-Arbejde; men derfor bliver det ligefuldt beklageligt, at vi først om ti Aar komme i Besiddelse af et Gode, vi allerede for ti Aar siden kunde, altsaa og burde, have været i Besiddelse af, ligefuldt paa-faldende, at vi først nu have tænkt paa at forskaffe os, hvad alle andre

Bibliotheker af lige Rang alt længe have havt. Behageligen er det vistnok at hefte Øinene paa, hvad der nu gøres, og med skyldig Erkjendtlighed at paaskjønne, hvad det nærværende Bibliotheks-Personales ufortrødne Iver i de fire sidste Aar har udrettet; men derfor skjønnes det ikke, hvorfor det mindre Behagelige, naar det kun er sandt, nødvendigt skal dølges og forties, end mindre hvorfor det, naar det bringes til Orde, skal tilbagevises med bitter Haardhed og stolt Foragt . . .⁵²⁾ H.N.Clausen konkluderer da, at eftersom den påberåbte ældre katalog danner grundlaget for den nu renskrevne, så påbegyndtes det hele værk altså for 27 år siden. Heri kunne H.N.Clausen delvis have ret, og derfor måtte også den lange pause forsvares af Molbech.

I de følgende numre af Skilderiet – 3.4., 7.4. og 10.4. – tog Molbech til genmæle: „Er det Sandheden eller Dadelen, som Dr. H.N.Claussen understøtter?“ Molbech var bragt i en ubehagelig situation. Med denne artikel gled polemikken da også ind i en mindre venlig fase. Molbechs retoriske udfald kunne være aldeles uhæmmede, dog foretrak han den drillende form i anledning af H.N.Clausens dialektiske argumentation vedrørende katalogens existens – ikke-existens. Han gjorde det bl.a. under henvisning til, at H.N.Clausen havde krævet, at katalogen skulle være ført à jour: „En Catalog – argumenterer saaledes Doctoren – der ei er suppleret til de *sidste* Tider (hvorved jeg dog antager, han ikke forstaaer Tidens Ophør, men den *nærværende* Tid), kan uden al Dristighed benegtes at være til. Gives der nu endog en Catalog paa det store Kongelige Bibliothek, saa er den dog ikke saaledes suppleret; følgelig er den ikke til, har ikke været til – og kan blot i meget korte Tidsrum være til. Lad en Catalog være fuldført f.Ex. til Slutningen af Aaret 1820; nu mangler den imidlertid Suppleringen for 1821 – Den er altsaa dog ikke til. Lad Etatsraad Mølmann og Conferentsraad Erichsen i deres Tid, lad Conferentsraad Moldenhawer mod Slutningen af forrige Aarhundrede have forfærdiget Real-Cataloger over Bibliotheket: de ere ikke ‘supplerede til de sidste Tider’; følgelig er ingen af dem til“.⁵³⁾

I humoristiske vendinger indbyder Molbech derefter H.N.Clausen og hans „statsvenlige Staldbroder“ til at møde op på biblioteket. De kender jo begge vejen; og han siger videre: „Vi skulde da opbyde Alt for at bibringe de gode Herrer den *physiske* Overbevisning, som jeg haaber, Doctoren i det mindste i det daglige Liv ikke reent forkaster, om Tilværelsen af ‘et Noget’, der er til som Catalog“.⁵⁴⁾ Forudsætningen er, at Molbech med ord fra Præsten i Wakefield må sige til Clausen: „Firstly of the first, I hope you’ll not deny, that whatever is, is. If you don’t grant me that, we can go no farther“.⁵⁵⁾

Hvis dette møde var kommet i stand, ville begge på dette tidspunkt være skiltes med hver sin mening i behold. Thi går man frem til H. N. Clausens svar på dette punkt i Skilderiet, 14.4., da finder man, at det jo ikke er det svar, der tilfredsstiller ham: „... Men, da min Paastand gaaer derpaa ud: at kun Brugbarhed giver Tingen Værd, og at derfor Intet *fortjener at kaldes* Catalog, der ikke kan *nyttes* som Catalog; saa er det indlysende, at Hr. M. har kjæmpet mod selvgjorte Angreb, og overseet eller undveget de virkelige“.⁵⁶⁾

Det var H.N.Clausens bemærkninger om mangelen på indsigt i en videnskabelig katalogs natur og væsen, der fik Molbech til at gå lidt dybere ind på katalogarbejdets vilkår, end det var tilsigtet. Molbech forsvarede institutionen: han fremdrog Moldenhawers fortjenester i overensstemmelse med dennes indlæg i striden og gav derefter en beskrivelse af katalogudkastets placering ved de forskellige fag (cfr. beskrivelsen side 63 f.). „I mangfoldige Tilfælde have enkelte Underafdelinger af denne Catalog været benyttede til Eftersyn paa Bibliotheket; og at paa- staae, som Dr. Claussen, at den ikke er til, fordi den er mindre beqvem at bruge, er omtrent som at paa staae, at en heftet Bog ikke er til, førend den bliver indbunden og beskaaren“.⁵⁷⁾

Molbech skelner mellem den Moldenhawerske realkatalog og den nye realkatalog. Den revision, som fandt sted af den første katalog, før renskrivningen kunne finde sted i 1817, mente Molbech ville gøre katalogen langt rigere, end om man havde påbegyndt den 10 eller 20 år før:

„Videre for Alvor at gjendrive Dr. Claussens Snak om Utilværelsen og Ubrugbarheden af den Moldenhawerske Real-Catalog, kan ikke falde mig ind. At gjøre ham Rede for de forskjellige Aarsager, hvorfor dens Redaction i en beqvemmere Form, Revisionen af Bogtitlerne (der, skrevne af saa mange forskiellige Personer, behøve at bringes til en større Eenhed), Supplering for den senere Tid og Reenskrivning, først i Aaret 1817 kunde tage sin Begyndelse, og hvorfor dette ikke skeete 10, eller endog tyve Aar tidligere, som han saa meget beklager, er ligesaa overflødig. Fortrinnet, som den nye Real-Catalog faaer, ved at blive langt rigere end for 20 Aar siden, vil enhver Sagkyndig erkiende. Det *Ubehagelige* eller *mindre Behagelige*, han finder saa nødvendigt at sige, er i dette Tilfælde det *Unyttige*; og den dadlende Sandhed, Doctoren har paataget sig at understøtte, er enten *Dadel uden Sandhed*, eller en Sandhed, for længe siden erkiendt og fulgt, som derfor kun enten Uvidenhed eller Skumlelyst kan falde paa at forvandle til Dadel“.⁵⁸⁾

Molbechs forsvar er – i sammenligning med hans øvrige tone i polemikken – køligt. De bebrejdelser, der kunne være rettet mod katalogen,

er allerede nu erkendt: nærmere kommer Molbech vist ikke en tilkendegivelse af, at han personligt måske havde ønsket arbejdet iværksat før. Bemærkelsesværdigt er det, at han karakteriserer protokollerne som en bekvemmere form. Hvis det er hans egen opfattelse, der her præsenteres, ændrer han den siden. I den tredje artikel i no. 29 gennemgår han visse udenlandske biblioteker. Under gennemgangen af katalogerne nævner han, at fire biblioteker ikke har systematisk katalog, kun alfabetisk, og flere har kataloger på løse sedler eller kvartblade.

De to kombattanter leverer hinanden nogle droje bon mots, som skik og brug var. Molbech sluttede sin artikelrække med ordene: „Blindhed mod det Gode, er ikke Erkiendelse af det Bedre. Det Bedre fremmes kun af den, som er retfærdig mod det Gode, og har Villie til at erkiende det“.⁵⁹⁾

H.N.Clausen svarede: „Vrede og Bitterhed boer hverken under Tag med Sandhed eller Kjærlighed til Sandhed; og den Lidenskabelige, som kun beholder Besindelse nok til at benytte alle Uredelighedens Vaaben for at fornærme og skade sin Modstander, opgiver sin Ret til at agtes og behandles som Den, der har Sandhed for Øie“.⁶⁰⁾ Det er indledningen til artiklen i Skilderiet no. 30 for 14.4.: „Til Publicum, i Anledning af Hr. Professor Molbech.“ – H.N.Clausen var virkelig blevet vred: det havde ikke været hans id ved ordkløgt at forvirre en klar sag, således som Molbech havde påstået⁶¹⁾. At katalogen skulle gøre nytte som katalog for at kunne kaldes katalog (cfr. side 75) blev hovedanklagen, men også det punkt, som Molbech i sit svar angreb.

I „Mine sidste Ord om Dr. H.N.Claussens Angreb paa det store Kongelige Bibliothek“ siger Molbech: „Det Kongelige Bibliotheks Real-Catalog kan *nyttes*, er utallige Gange nyttet og nyttes i dette Øieblik *som Catalog*. Doctoren har saaledes selv beviist, at hvad han ikke vil forunde Navn af Catalog, i Gjærningen er det“.⁶²⁾ Og han udvider sin indbydelse til at gælde „enhver videnskabelig dannet Mand“, der ønsker at overbevise sig om tilstedeværelsen af en katalog.

H.N.Clausen havde i anledning af Molbechs fremhævelse af Moldenhawers fortjenester ytret, at hans sande fortjenester ikke kunne fornærmes af hans bemærkninger, sålidt som de kunne forherliges ved „uophørlige, plumpe Lovtaler“.⁶³⁾ Dette fandt Molbech var uretfærdigt. Han havde ikke inddraget en fremmed personlighed i striden, men ønsket at være loyal over for den embedsmand, der i 33 år havde bestyret biblioteket.⁶⁴⁾ Ikke desto mindre kan der være noget sandt i H.N.Clausens karakteristik af Molbechs måde at omtale Moldenhawer på, men det kan også have sin forklaring i beundringen for en chef, der var ilde lidt af sine omgivel-

ser – eller i hvert fald ikke mødte den samme respekt som tidligere. H.N. Clausen karakteriserede ham i sine erindringer som en kalkunsk hane og som en slående modsætning til dansk jævnhed.⁶⁵⁾

Samme dag Molbechs afsluttende indlæg er dateret, søndag 15.4., udkom Statsvennens no. 9 med et fornyet angreb: „Conferentsraad Dr. Moldenhawers videnskabelige Fortjenester af Danmark“. J. L. Becken må som redaktør af Statsvennen have følt sig forbigået af polemikkens deltagere. Hans nystartede blad havde ladet sagen rejse, men da den vakte interesse, kampglæde og penneførehed, forlagdes valpladsen til andre blade. I sit no. 7 fra 8.4. havde Statsvennen indeholdt en kort artikel „Doctor Clausen som Intervenient“, hvori man hilste H.N. Clausen velkommen og henviste til hans erfaringer om forholdene i andre lande.

Artiklen fra 15.4. er et meget kraftigt angreb på Moldenhawer. Der henvises til den førte polemik i Statsvennen og Nyeste Skilderic, og man finder det godtgjort, at Kgl. Bibl. mangler en realkatalog. „Men var end denne Mangel ikke saa fyldestgørende oplyst som den er, saa torde jeg dog spørge: om det meest brugbare Catalog kan gjøre en Bibliothekar *udødelig fortjent* af det Bibliothek, hvis Bestyrelse er ham betroet? eller om ikke et saadant Catalog er streng Pligt, uden hvis Fyldestgjørelse et Bibliothek ikke kan svare til sin Bestemmelse?“ Hvad der kunne have forskaffet ham ry, var en litterær virksomhed, men forfatteren påpeger, at Moldenhawers litterære virksomhed var ringe, og at hans virksomhed ved det teologiske fakultet – trods den strålende begyndelse – ikke var særlig stor. Hans lærde arbejder erstattede ikke „hvad man savner hos ham som Bibliothekar“. Moldenhawer var ingen „literator“ som Rasmus Nyerup, der ved denne virksomhed havde erhvervet sig udødelighed i den tid, han havde været ansat under Erichsen. „Thi kun som Literator kan en Bibliothekar gjøre sig *udødelig fortjent* af sit Bibliothek, naar han af dets rige Skatter meddeler Publikum, hvad ikke Enhver kan have Adgang til, eller engang Kundskab om.“ Katalogarbejdet er derimod strengt pligtarbejde.⁶⁶⁾ – I denne polemiske argumentation om bibliotekarens vigtigste opgaver fornemmes et tidsskifte. Bibliotekaren som literator hører de lukkede bibliotekers tid til, mens bibliotekarens rolle som katalogisator bliver vigtigere for de nu offentlig tilgængelige biblioteker.

Artiklen slutter med at drage Molbech ind som Moldenhawers „Client“. Havde Moldenhawer skrevet de lovede teologiske værker, ville det have „skaffet Hr. Conferentsraaden langt større og Udødeligheden nærmere Fortjenester end de nu Clienten til Trods for sin Patrons undseelige Beskedenhed ville paabyrde ham. . . . Hr. Conferentsraaden maa altsaa

tilskrive sin indiscrete Client, at en Dansk er nødt til at tage til Orde i en Stridighed og mod en Paastand, der baade vækker en ubehagelig Reminiscent, og siger, at en Tysk kan udrette, hvad ikke nogen Dansk magter^{.67)} Dennegang svarede Molbech ikke. Han noterede i sin dagbog: „Skammeligt Angreb paa C.R. (o: Conferensråd) Moldenhawer i Statsvennen, ei usandsynligen af G.L.Baden“^{.68)}

Nu magtede man ikke mere den høje stil. Polemikken slutter med to små skæmtsomme indlæg. Det ene af H.N.Clausen i Skilderiet no. 32, 21.4., formede sig som en modstilling mellem hans egne og Molbechs udtalelser efterfulgt af et par Holbergcitater. Statsvennen indeholdt i samme nummer som angrebet på Moldenhawer (no. 9, 15.4.), en noget tungtfaldende morsomhed betitlet „Biblioteksecreteren og den Lærde“.

Hermed er den egentlige polemik slut. Men den personlige islæt i polemikken fik endnu en chance. K.L.Rahbek fandt anledning til at forsvare Moldenhawer i sit tidsskrift Tilskueren no. 9 og 10, 8.5., idet han spørger, om det, at Moldenhawer har åbnet biblioteket, ikke skulle være nok til at gøre ham udødelig. Der er megen troværdig tillid hos Rahbek, der ikke vil blande sig i „pennekrigen“, men dog yde sin skærv. Han vil ikke udtale sig om katalogen, men hævder, at han altid er blevet fordelagtigt betjent og ikke har følt savnet af en katalog.⁶⁹⁾ Det er muligt, at Molbech, da han trak sig ud af polemikken, har bevæget Rahbek til at gå i skranken for Moldenhawer. Men hvis Rahbek havde troet, at han med sine ord kunne stede debatten til hvile i fred, tog han fejl. Et flyveskrift, hvis forfatter var historikeren G.L.Baden,⁷⁰⁾ manden bag Statsvennens angreb på Moldenhawer, blev udsendt under pseudonymet G.L.Jacobsen, Student, rettet mod Rahbek: „Bidrag til Professor Ridder Rahbeks Characteristik. I Anledning af den vegeterende Tilskuers No. 9 til 12.“ (1821 – 26 sider). Angrebet er ikke uden styrke, selv om det rigtig nok forekommer lovlig ondskabsfuldt. Når Rahbek forsvare Kgl. Bibl. idet han dær har fået litteratur til „adskillige *videnskabelige* Arbeider“, så han aldrig har savnet nogen katalog, spørger Baden: „Hvor mon disse ere blevne af? Videnskabelige Arbeider har man neppe seet under Rahbeks Navn.“ Kgl. Bibl.s åbning skulle efter Rahbeks mening gøre Moldenhawer udødelig, hvortil Baden bemærker: „Forslaget var den utrættelig virksomme Conferensraad Erichsens, og var og af ham bleven udført, hvis han havde levet længer, og kundet opofret Bibliotheket mere af sin kostbare Tid . . .“^{.71)} Baden nævner derefter eksempler på Erichsens liberale lånepraxis.⁷²⁾ „Publikum ville i den Tid derfor vist have paataalt, om Bibliothekaren havde – som Tilskueren p. 78 mener han kunde – aagret for sig allene med Bibliothekets Skatte“^{.73)} Rahbek

havde åbenbart tvunget Baden i defensiven, hvad angår begrebet bibliotekaren som litterator, til gengæld fik Baden hævet Erichsens placering i Kgl. Bibl.s historie på et tidspunkt, hvor hans efterfølger havde domineret udviklingen i 33 år.⁷⁴⁾

Polemikken havde gennemløbet alle stadier. Fra det åbne indlæg, over den myndige tilrettevisning, det demaskerede angreb, det krænkede forsvar, det retfærdighedskrævende indlæg, den stejlt-saglige tilbagevisning, til fornærmelsernes slyngninger, for at ebbe ud i det anspændt humoristiske slutindlæg; og et både artigt og uartigt efterspil af rent personlig karakter. – Bortset fra den indsigt debatten måtte have givet os i datidens presseskik, biblioteksforhold og videnskabsdyrkeres vilkår, kom der så noget ud af polemikken? Det kan man vel næppe besvare helt præcist. Men man kan sige, at nogle af de problemer, der var fremme under polemikken i 1821, i de følgende år kom til at beskæftige Chr. Molbech mere og mere. Han skifter også standpunkt. Da han er datidens danske „biblioteksteoretiker“, er det af en vis interesse at følge hans stilling til forskellige problemer, som blev rejst gennem polemikken og frem til årene 1828-1829, hvor hans skrift om offentligt biblioteksvæsen foreligger – kort tid før Kgl. Bibl. i 1830 fik sin realkatalog færdigskrevet i de 192 foliobind.⁷⁵⁾

I sin fremstilling i Athene i 1816 af Kgl. Bibl.s bogopstilling havde Molbech lagt vægt på, at den encyklopædiske opstilling var foretaget uden nummerering eller anden mekanisk vejledning (cfr. side 66). Selvom Molbech på denne tid havde indtaget særstandpunkter eller været uenig med sin chef, kunne han vel næppe have givet udtryk for det i en artikel af denne art – selv om han i en note kan tillade sig at understrege nødvendigheden af en alfabetisk katalog. Hvad angår nummereringen har Molbech vist ikke i 1816 haft nogen fra overbibliotekaren afvigende opfattelse.

I polemikken blev hurtigheden ved expeditionen fremdraget og sat i forbindelse med nummereringen. „Enhver begriber let, at et ustuderet Bud kan finde en Bog efter Nummeret, naar Fag og Reol anvises ham; men ikke efter dens ved et videnskabeligt System betingede Plads i Bibliotheket“, skrev Molbech i kampens hede.⁷⁶⁾ Han har åbenbart ikke betænkt, at man måske med fordel kunne kombinere de to ting. At Molbech ikke allerede på det tidspunkt gennemtænkte dette, kan skyldes, at han ikke havde så megen føling med den daglige expedition, hvis man skal tro udsagn fra disse år.⁷⁷⁾

Et strejf af divergens i opfattelsen af katalogens opbygning findes i

Molbechs omtale af selve planen for Moldenhawers katalog, idet han nævner, at der i underdelingerne næsten overalt er benyttet kronologiske eller geografiske inddelingsprincipper i stedet for alfabetiske (se side 63). Hvis man skulle finde en bestemt bog inden for systemet, var det en behagelighed, at de systematiske grupper ikke var for findelte, men at man fx. havde for sig alfabetiske rækker, hvori man kunne opsøge den bestemte bog, man ønskede. Når Molbech fremhævede dette i sine skrifter før 1829, er det på baggrund af erfaringerne i et bibliotek, der mangler en alfabetisk katalog. Denne var med i planen, men den manglede endnu.

Også i Chr. Molbechs mindeskrift „Conferentsraad D. G. Moldenhawer som Bibliotekar“ fra 1824, kommer divergenserne til orde. Selve mindeskriftets fremkomst er sikkert dikteret af Molbechs retfærdighedssans over for den kritik, Moldenhawer de sidste år var blevet udsat for. Molbech understreger, hvad der allerede fremgår af titlen, at det er som bibliotekar, han betragter Moldenhawer, og han tilføjer, at han også har forholdt sig kritisk til, hvad Moldenhawer har udført – uden dette ville rosværdig omtale jo heller ingen værdi have.⁷⁸⁾ Det gør måske det lille skrift en smule ujævnt, men hovedindtrykket er beundringen og loyaliteten for den store biblioteksmand. I forbindelse med sin omtale af katalogen fra o. 1800, realkatalog-udkastet, siger han: „At tale paa dette Sted om det Enkelte i Moldenhawers Bibliothekssystem, at veie den absolut systematiske Ordens Fordele mod dens enkelte Ubeqvemmeligheder og Mangler, vilde være uhensigtsmæssigt.“ Molbech anser Kgl. Bibl.s system for et af de „strengeste, mest consequente og i Detail udførte, som ved en videnskabelig Bogsamling kan gives . . .“.⁷⁹⁾

Molbech afslører sig således ikke som tilhænger, men det følgende afsnit giver som i et koncentrat Molbechs ambivalente holdning til Moldenhawers katalog: han var ikke tilhænger af dens princip, men loyal i beskrivelsen af opstillingssystemets nytte. „Sagen selv har i den Grad de allerfleste Kyndiges Bifald, at den ikke trænger til vidtløftig Udmailing; og skiondt jeg hidtil ikke hører til dem, der ere overbeviste om en saa absolut, eller til de mindste Dele udført systematisk Ordens Nødvendighed i et stort Bibliothek, kan jeg dog her af tyve Aars Erfaring og Studium bevidne dens fortrinlig consequente og noiagtige Udførelse“.⁸⁰⁾ Kortere sagt: opstillingssystemet som sådant er godt og godt udført, men der kan rejses indvendinger i forbindelse med dets praktiske anvendelighed, dog må man – som nævnt – være klar over, at Molbechs forudsætning er et bibliotek uden alfabetisk katalog.

„Min Mening herved er i Korthed denne: at et Bibliotheks viden-

skabelige Ordning vel i ethvert Tilfælde maa herske, hvor den fremmer og letter dets Brug; men ikke, hvor der snarere virkes imod dette Øiemed. Da et Bibliothek ikke bruges saaledes, som man læser en Encyklopædie eller Lærebog i en Videnskab, kan dets Opstilling, som desuden maa være beregnet paa et betydeligt Tidsrum ikke altid eller i ethvert Tilfælde følge Systemernes Vei og Methode. At der f.Ex. i litterariske Haandbøger efter fornuftig Orden handles om græske og romerske Classikere, om Kirkefædre, om de nyere Nationers Digtere &c. efter Tidsfølgen, hvori de have levet, gjør ingenlunde denne Orden nødvendig i et Bibliothek, hvor efter min Overbeviisning den alphabetiske Orden efter Forfatterens Navne i hver Hovedclassse af dette Slags Skrifter (f.Ex. græske, latinske Kirkefædre, Historieskrivere, Philosopher o.s.v.) er langt nyttigere, og følgelig naturligere. Videre at forklare mig, er her ikke Rum til⁸¹⁾ – Det blev først i 1829, Molbech fik lejlighed til dette.

Ved E. C. Werlauffs tiltrædelse af embedet som overbibliotekar findes en skrivelse fra ham stilet til Ove Malling, der fra 1823 var blevet chef for Kgl. Bibl. Skrivelsens 6. afsnit omhandler realkatalogen: Werlauff tilråder, at der ikke beskæftiges flere hænder med arbejdet, og begrundet det således: „Uagtet en vis Norm er antaget for Catalogen, som saavidt mueligt bliver fulgt af alle dermed sysselsatte, kan det dog ei undgaaes, at nogen Disharmonie kan finde Sted mellem de forskjellige Redacteurs Arbejder, en Disharmonie, som naturligviis vilde blive større, jo flere der havde Deel deri . . .“ – Ustadihed blandt medhjælperne anføres, kun een er blevet i tre år. – „Naar altsaa Arbejdet ei blot skal fremmes, men fremmes saaledes, at man kan være det bekiendt, troer jeg ikke, at der bør arbeide flere end 4 Hovedredactører derved, som med nogle faae Medhielpere, kunde fuldende en 12 à 14 Bind om Aaret. . . . Naar dertil kom 2 duelige Medhielpere, der under hines Opsigt kunde arbeide paa enkelte dem anbetroede Fag, vil jeg haabe, at den heele Catalog i en Tid af 6 Aar skulde kunde blive tilendebragt; og 13 Aar, som det hele da vil have medtaget, kan man ved et saa indskrænket Personale og ved Siden af saa mange andre Sysler vel neppe ansee for at være for lang en Tid.“⁸²⁾

I 1829 udkom Chr. Molbechs „Om offentlige Bibliotheker, Bibliothekarere, og det, man har kaldet Bibliotheksvidenskab“ efter først at være trykt i Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, bd. 2 og 3 (1828-1829); senere på tysk i 1833. Allerede i indledningen til Artiklen i Athene i 1816 havde Molbech meddelt, at et sådant værk var på vej, idet det blev antydet, at den form, artiklen havde fået, skyldtes, at den var en del af et værk beregnet for et fremmed sprog. Et værk om Kgl. Bibl. kunne man allerede da love fra Werlauffs hånd.⁸³⁾ Det kom i 1825.

I sin anmeldelse i Dansk Litteratur-Tidende 1825 af dette grundige værk, siger Molbech, at det ikke er hans hensigt „Skridt for Skridt at følge denne Forfatter i hans møisommelige, og med den yderste Flid og Nøiagtighed udførte Undersøgelse af enhver til Gjenstanden hørende Omstændighed. En Anmeldelse af Bogen kunde derved let voxte til selv at blive en Bog“.⁸⁴⁾

Men bag bogen om offentlige biblioteker mærkes en bog af en af samtidens største skikkelser, den tyske bibliotekar F. A. Ebert, „Die Bildung des Bibliothekars“ (Leipzig 1820). Bogen citeres ofte i Molbechs værk, han polemiserer undertiden imod Ebert, eller han påberåber sig hans autoritet; også Martin Schrettingers bog, „Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliotheks-Wissenschaft“ (München 1808-1829), spiller en rolle som incitament for hans tankeudviklinger. Det er dog Molbechs egen erfaring og indsigt, der gør hans bog til et enestående værk i dansk biblioteksteoretisk litteratur. Og forøvrigt ikke blot inden for dansk bibliotekslitteratur. Takket være en oversættelse af bogen til tysk i 1833 blev Molbechs, Eberts og Schrettingers tanker konfronteret med hinanden. I 1927 gav Ilse Schunke en karakteristik af de tre biblioteksteoretikere fra det 19. århundredes begyndelse: „Die Freiheit, die im Aufbau der bibliothekarischen Systematik liegt, bot schon zur Zeit der drei grossen Theoretiker Anlass zu den verschiedensten Deutungen. *Molbech* vertritt in seinem Lehrbuch 1829 unter häufiger Anlehnung an *Ebert* zunächst eine mittlere Richtung, doch wurde er, kontemplativ veranlagt wie so viele Dänen, durch die ‘dürreste Mechanik’ *Schrettingers* mehr und mehr in ein enzyklopädisches Fahrwasser gedrängt; der Gedanke der Philosophie tritt mehr in den Vordergrund: jede Einteilung müsse auf einer selbständigen Grundidee aufgebaut sein, die gesamte Aufstellung aber ‘das Bild einer im Grossen ausgeführten wissenschaftlichen Enzyklopädie darbieten’.“^{84a)} Selv om den nationale karakteristik i almindelighed måtte have gyldighed, så går Molbechs udvikling dog tilsyneladende fra beundringen af det store „encyklopædisk“ opstillede system (hvis grundige inddelinger dog skyldtes en tysker!) til en større medvirken i de praktiske katalogproblemer.

Molbechs bog indeholder nogle ord, som Moldenhawers indsats kan måles efter: „Saalidt man . . . kan rose den Virksomhed hos en Bibliothekar, der kun gaaer ud paa at nedrive, hvad hans Formænd have opført, uden Hensyn til, om der ikke tabes mere, imedens denne Operation varer, end den selv er værd, og saa enige vi kunne være med Ebert i, at ‘Bevaring og Fortsættelse af Bibliothekets indre Indretning i den tidligere Ophavsmands Aand’ hører med til Bestyrerens Pligter, for saa vidt som

Bibliotheket har Fordeel af det consequent anlagte og fuldførte *Gamle*, være sig i Indretning eller Bestyrelse: saa lidt kunde det billiges, at nogen Bibliothekar i vore Dage vilde forsømme eller udsætte Anvendelsen af ethvert Middel, enhver Kraft til at fuldende, hvad Bibliotheket endnu fattedes til dets fuldstændige og nødvendige Organisation. Hertil hører saavel de allerede omtalte *Cataloger*, Bøgernes rigtige *Ordning* og *Opstilling* efter det antagne System, og deres *Nummerering*, som Ansættelsen og Dannelsen af det fornødne Personale af Betiente, til at fuldende eller fortsætte de systematiske og reale *Cataloger* . . .⁸⁵⁾ Der ligger også heri mindelser fra 1821-polemikkens dage i ordene „forsømme“ og „udsætte“. Katalogerne omtales nu før bogopstillingen i modsætning til, hvad tilfældet var i artiklen fra 1816. Arbejdet med realkatalogen og dens existens har selvsagt været medvirkende til at ændre vurderingsgrundlaget.

I denne fremstilling vier Molbech nummereringen en hel del interesse. I en note siger han: „Maaskee har jeg i det Foregaaende endnu ikke alvorligt og eftertrykkeligt nok indskærpet Nødvendigheden af Bibliothekets *Nummerering*, efterat dets definitive Organisation og dets systematiske Opstilling er fuldført. Nødvendigheden af dette Middel til at bevare en uryggelig Orden i et saaledes opstillet Bibliothek, vil for den Sagkyndige være ligesaa indlysende, som den Erfarne vil erkiende den *overordentlige Besparelse af Tid* i at udtage og indsætte Bøger, denne Forholdsregel medfører. Jeg maa her tillige gientage den Erindring: at nødvendigen ikke hele Bibliotheket i fortløbende Række, men kun enhver særskilt videnskabelig Afdeling for sig nummereres. Dette letter de Forandringer, som tilfældige, uforholdsmæssig store Berigelser af enkelte Afdelinger, eller sildigere og nødvendige Forbedringer i deres Orden og Opstilling, kunde medføre i Nummereringen“.⁸⁶⁾ Besparelsen i tid fremføres her; det samme argument som H.N.Clausen brugte i polemikken. At det siden kom til at spille en rolle, da et nummersystem indførtes, understregedes af Chr. Bruun.⁸⁷⁾

Endnu i 1829 havde man ikke nogen nummerering af bøgerne på Kgl. Bibl.⁸⁸⁾ Molbech fremsatte et forslag til nummerering: hvert fag skulle have sit mærke og hver bog sit nummer. „Vil man i øvrigt, foruden disse Nummere, der bør anbringes saaledes, at de udenfra, eller udenpaa Bogen ere synlige, indeni paa Bindet tilføie Antydninger i Ciffre og Forkortninger af det Fag m.m. hvortil Bogen hører, og Tallet af en, giennem det hele Bibliothek fortløbende Nummerrække, der fortsættes i enhver tilkommende Bog: saa vil dette upaatvivlelig hverken være unyttigt eller overflødigt“.⁸⁹⁾ Molbech er altså her inde på at give bogen en synlig opstillingssignatur og en mere specificeret nummerangivelse, svarende til

bogens plads i katalogen – foruden accessionsnummer. Tilføjelser af nye bind i nummerrækken skulle ske ved tilføjelse af alfabetets små bogstaver, og videre igen efterfulgt af tal.⁹⁰⁾ Denne nummerering skulle så gentages i katalogerne. Molbech nævner, at en lignende nummerering var kendt i Dresden, hvor Ebert havde virket.

Sit syn på den encyklopædiske opstilling af bogbestanden over for, hvad han kalder „biblioteksystemet“, har Molbech i dette skrift fået lejlighed til at fremlægge klarere. Hvor systematikken i opstillingen kan følge den „videnskabelige-encyklopædiske“, bør den gøre det. Hvor derimod hensyn til bevaringen – bl.a. kolossal-formater⁹¹⁾ – taler for det, bør de praktiske synspunkter vejlede,⁹²⁾ men han antager som „almindelig giældende Regel . . . at *Harmonie imellem Systemet i Catalogen og Bøgenes Opstilling* er den, om ikke i alle Tilfælde beqvemmeste, dog i det Hele gavnligste, naturligste og mest consequente Fremgangsmaade i et Bibliotheks Ordning; og at derfor *den* netop bliver Opgaven, som det videnskabelige Bibliotheksystem har at løse; hvorhos tillige den endelige Nummerering baade bliver et Middel til at bevare den indførte Orden, og til ofte at lette Umagen ved at udfinde og indsætte Bøgerne“.⁹³⁾

Behovet for nummerering og findelt opstilling er omvendt proportionale. Da Moldenhawers katalog i mindste detaillere er findelt, ville en nummerering inden for de findelte grupper være unødvendig. Et system med en grovere inddeling kunne have den fordel, at det gav bedre oversigt over de mulige grupper, hvilket ved expeditionen kunne have været meget bekvemt. Da disse grupper til gengæld kunne indeholde flere værker, måtte man tage et andet middel i brug for at holde bøgerne på deres pladser, og hertil fandt Molbech nummereringen anvendelig. Sammenhængen mellem de to punkter er således klar nok.

Molbech var iøvrigt også inde på, at Kgl. Bibl.s kataloger, der var delt op i folio, kvart og oktav, skulle slås sammen til een række uanset formatet: „Dersom man da (som upaatvivlelig er det ene rigtige) vil fremstille *Biblioteksystemet* i en eneste og fuldstændig Catalog, da maa Formaterne sammensmeltes i denne, uden at Bøgenes Opstilling derved lider anden Forandring, end at de, i enhver Format særskilt, følge mechanic i den samme Orden, som den, hvori de staae i Catalogen.“⁹⁴⁾ Da den danske afdeling i 1864 påbegyndte sit katalogsystem, valgte man netop denne fremgangsmåde.⁹⁵⁾

Den alfabetiske katalog, hvis nytte Molbech tidligere havde påpeget, beskæftigede ham også i dette arbejde. Om formen, hvori den alfabetiske katalog skal fremtræde, siger han: „Med Hensyn til den udvortes Form, som en alphabetisk Catalog faaer, ved at sankes af de særskilte Bladtitler:

da vil denne (naar disse Titler skrives tydeligt, paa Quartblade, og paa godt, ikke for tyndt Papir, og naar passende Indretninger skee, til at giemme dem i Capsler og Skabe) ligesaa godt og ligesaa beqvemt opfylde en alphabetisk Catalogs Hensigt, som hvor denne indskrives i indbundne Bøger“.⁹⁶⁾

Molbech anbefalede således en alfabetisk seddel-katalog. Sedlerne til denne alfabetiske katalog ville principielt få samme form som de sedler, der tidligere havde været systematisk ordnet i fascikler; de var blevet brugt som kladdesedler, da indførslerne i protokolkatalogerne fandt sted (cfr. side 63). Det må have været erkendelsen af dette forhold, der fik Molbech til at gå et skridt videre: at foreslå både alfabetisk og systematisk seddelkatalog:

„Nytten og Nødvendigheden af en almindelig alphabetisk Catalog behøver jeg . . . ikke at udvikle. Den erkiendes af enhver, som har den allerringeste praktiske Kundskab til et Bibliothek; og den er i den Grad følelig under hele Forretningsgangen i en saadan Stiftelse, at det ikke nok kan anbefales at lade en slig Catalog opstaae, om ikke førend, dog i det mindste samtidig med den scientifikke Catalog, der fremstiller Bibliotheksystemet efter Opstillingen. Dette lader sig paa en meget beqvem og simpel Maade udføre, ved strax under ethvert Fags, enhver Afdelings Consignation ved de særskilte *Bladtitler*, at lade disse noiagtigen afskrive i to ligelydende Copier. Af disse benyttes da den ene til at ordne Titlerne og Bøgerne efter det videnskabelige Bibliotheksystem; den anden til at frembringe den alphabetiske Catalog; hvilket i et Bibliothek, der fra Grunden af organiseres, bedst og lettest kan skee efterhaanden, eller fagviis, saaledes at baade den scientifikke og den alphabetiske Catalog jævnsides rykke frem i lige Forhold . . .“.⁹⁷⁾

I 1824 kunne Molbech endnu skrive, at Kgl. Bibl.s system var det fremmeste i Europa, selv om man endnu ikke da havde færdigredigeret realkatalogen. I 1829 (året for realkatalogen blev færdig) er der allerede sket en udvikling, der gør, at oplysningerne om indretningen af universitetsbiblioteket i Moskva forekommer Molbech så lykkelige, at han kalder det for „det fuldstændigste, i et Bibliothek virkelig udførte, der i vore Tider er bekiendtgiort“; også Moskva havde, som København, Göttingenkatalogen som forbillede.⁹⁸⁾ I forhold til den Moldenhawerske katalog har den også det fortrin, at dens inddelinger omfatter hele bogmassen, „uden det forvirrende Hensyn til Bøgenes forskellige Formater“.⁹⁹⁾ Og endelig består katalogerne af sedler, som beskrevet ovenfor, både systematisk og alfabetisk katalog.

Moldenhawers realkatalog var en lokalkatalog eller pladskatalog. Ved

at anføre hver titel på sin seddel muliggjordes en let indordning af nytilkommende værker. Gennem opstillingen af bibliotekets bogbestand – inden for formater – efter et system opstod systematiske pladskataloger eller „Standorts-Repertorien“.¹⁰⁰⁾ I 1829 nåede Chr. Molbech frem til en katalogform, der lå den oprindelige Moldenhawerske real-katalog betydeligt nærmere end den protokolkatalog, man nu stod i begreb med at afslutte; ja i virkeligheden var en videre udvikling af Moldenhawers første værk.

Molbechs overvejelser, som man kan iagttage de første spor af under polemikken 1821, får nu ved afslutningen af det store arbejde med protokolkatalogen en fastere formulering, skabt af de under arbejdet vundne erfaringer.

Forblev det hele så teoretiske overvejelser? – Nej, da man skulle katalogisere den danske samling, valgte man som sagt at samle alle bøgerne i een katalog – uanset format, således som Molbech havde anbefalet.¹⁰¹⁾ (Da Universitetsbibliotekets bogbestand skulle katalogiseres, anvendte man kvartbladene.) Og endelig kunne H. Ratjen, der 1833 oversatte Molbechs bog om de offentlige biblioteker til tysk, meddele, at arbejdet med frembringelsen af en alfabetisk katalog efter Molbechs forslag – anvendelsen af kladdesedlerne fra den systematiske katalog – var påbegyndt under Carl Moldenhawers ledelse.¹⁰³⁾ På hver seddel blev den systematiske katalogs bindtal og sidetal skrevet, hvorved man sikrede sig korrespondens imellem alfabetisk og systematisk katalog. Da der yderligere var korrespondens mellem systematisk katalog og bogopstillingen følger, at en gruppenummerering af bøgerne efter bindtal og sidetal lå lige for som middel til angivelse af bøgernes opstilling. Hertil var man imidlertid i 1833 endnu ikke kommet. Den alfabetiske katalog forblev i lang tid hovedsagelig et internt arbejdsredskab og blev først med den ny bygnings opførelse i 1906 gjort tilgængelig for publikum.¹⁰⁴⁾

NOTER

Forkortelser

Ebert = F.A.Ebert: Über öffentliche Bibliotheken, Lpz. 1811.

F & F = Fund og Forskning.

Molbech: Dagbøger = Chr.Molbech's Skriv- og Reisekalendere (Ny Kgl. Saml. 439. 4°).

Molbech: MB = Chr.Molbech: Conferentsraad D.G.Moldenhawer som Bibliothekar, 1824. – Særtryk af: Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter, XX, 1824, s. 367-424.

Molbech: OB = Om offentlige Bibliotheker, Bibliothekarer, og det, man har kaldet Bibliotheksvidenskab, 1829.

Molbech: PB = Fortegnelse over de paa Pergament trykkede Bøger i det store Kongelige Bibliothek tilligemed nogle Bidrag til Bibliothekets nyeste Historie, 1830.

Skilderiet = Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn, 18. årgang, 1821.

Werlauff 1 og 2 = E. C. Werlauff: Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn, 1825 og 2. Udg. 1844.

(1) Molbech: Dagbøger, 15.4. 1821. – (2) Th. H. Erslew: Forfatterlexikon, I, 1843, p. 730. Blandt de dér nævnte artikler, er denne ikke anført. Høst var blevet dr. jur. 1817. – (3) Alb. Fabritius: Det kgl. Biblioteks Aabning for Offentligheden, i: *Bogvennen* 1943, p. 154 ff. – (4) Det er naturligvis uvist, hvortil den sidste bemærkning sigter. I *Politisk og fysisk Magazin*, VIII, 1796, p. 208, note, og i *Politivennen*, XIII, 1801, pp. 2584-88, havde der været besvælinger over bibliotekssekretær Fr. Ekkard. Molbech havde ord for at være grov. Det synes, at have været almindeligt at udnytte modsætningen mellem Ekkard og Moldenhawer, for at opnå en indrømmelse af overbibliotekaren. E. C. Werlauff er mere anerkendende over for Ekkard (*Erindringer*, 1910, p. 100 f.). Se iøvrigt side 61. – (5) *Kiøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger*, 17.3. 1821, p. 1. – (6) Der haves kun få vidnesbyrd om, at Moldenhawer talte dansk; et af dem er fra et brev 12.10.1802, hvor P. O. Brøndsted skriver: „Dette . . . sagde han mig paa sin Tysk – thi det Danske begyndte at famle for ham, da han ret vilde til at sige rare Ting.“ Breve fra P. O. Brøndsted (1801-33), 1926, p. 38 f. (*Memoirer og Breve XLVII*). – (7) *Werlauff 2*, p. 250, note f. § 4 i instruxen, der er skrevet på papir stemplet 1778 (Kgl. Bibls Arkiv. Journalsager, ældre række, Nr. 161) er udarbejdet i forbindelse med udnævnelsen af den første bibliotekschef (cfr. s. 65) i august 1780 og var beregnet for Erichsens forgænger J. H. Schlegel, der imidlertid døde få måneder senere. (8) Kgl. Bibls Arkiv. Kat. E 51. Skrevet på stemplet papir fra 1785. „*Conspectus Ordinum et Divisionum Librorum in Quarto*. Skrevet med F. Ekkards hånd. Rækkefølgen af nogle af de vigtigste hovedgrupper: *Encyclopædiæ etc. De Philosophia. De Logica et Dialectica Scripta. De Staticis et Mechanicis Disciplinis Scripta. De Opticis Disciplinis Scripta. De Astrologia et Astronomia Scripta. De Architectonicis Disciplinis. De Architectura Militari. De Militiæ Studio. Physicarum Disciplinarum Encyclopædia atqve Methodus. De Naturalium Corporum principiis et cognitione. Rei et Disciplinæ Oeconomicae Encyclopædia. Artium Mechanicarum Usus. Philosophiæ Practicæ Universæ Encyclopædia. De Justitia et Jure Naturali. Politices Encyclopædia*.“ Man sammenligne oversigten over grupperne i Moldenhawers katalog, F & F, VII, 1960, p. 11. Nogle lighedspunkter udviser Ekkards system fx. med E. Chambers: *Cyclopædia or an universal Dictionary*, I, London 1728, p. III-VIII. – (8a) Moderne katalogsystemer udviser iøvrigt det samme karakteristiske træk, hvor „historie“ er et aspekt af de enkelte fag, politisk historie endog knyttet til geografisk beskrivelse.

(9) F & F, VII, 1960, p. 12. – (10) Molbech: MB, p. 10 f. – (11) *Werlauff 2*, p. 260, note y. P. Birkelund: *Det Thottske biblioteks sidste dage*, i: *Fra de gamle bøgernes verden*, 1953, p. 83-110. – (12) *Paa Hundrede-Aarsdagen efter at Det store Kongelige Bibliothek blev erklæret for at være et offentligt Bibliothek*. Udg. af Chr. Bruun. Kbh. 1893, p. XVIII f. – (13) *Werlauff 1*, p. 307. Om bibliotekets nye organisation efter et „videnskabeligt“ system, siger Werlauff: „Da denne nye Skabelse, der havde en gjen-

tagen moisommelig Omflytning af hele Bogsamlingen til Folge og som forst 1793 blev tilendebragt, ei lod sig iværksætte paa nogen naturligere Maade, end ved forst at opskrive hvert Værk paa enkelte Sedler og derefter at ordne disse, opstod paa samme Tid, som Bibliotheket erholdt sin systematiske Orden, en Realkatalog, ordnet i Fascikler endog efter de specielleste Underafdelinger, for største Deel af Moldenhawer selv, der selv ogsaa opskrev flere tusinde Titler.“ En tilsvarende fremgangsmåde beskrives noget udførligere af Ebert (p. 32 f.): „Man kopire gleich anfanglich die Titel der Bucher, in welcher Ordnung sie auch immer stehen mogen, auf einzelnen Oktavblattern, und zwar so, dass man jedem Titel ein einzelnes Blatt widmet, fange vom Ersten Buche von Eins an zu zahlen, und zahle weiter bis zum letzten fort. Diese Ziffern schreibe man theils auf langlich-schmale Zettel, die man in jedes Buch legt, theils merke man auch auf jeder Titelkopie an, welche Ziffer das Buch, dessen Titel sie enthalt, erhalten habe. Vermittelst dieser in die Bucher gelegten Zettel wird man auch in der grossten Unordnung alles leicht finden, und bei dem Ordnen selbst sich viel Muhe und Zeit-aufwand ersparen konnen. . . . Nun ordne man seine Titelkopien nach dem bibliographischen System, dem man zu folgen entschlossen ist, bestimme jeder Wissenschaft ihr Behltniss, und gebe ihr einen romischen Buchstaben zum Zeichen . . .“ Derefter folger en beskrivelse af et relativt nummereringssystem.

(14) Skilderiet no. 28, sp. 437, 438 f. – (15) Werlauff: Erindringer, 1910, p. 28. (16) Morten Borup: Christian Molbech, 1954, p. 176. – (17) I Kgl. Bibl.s handskriftsamling findes en eksempelsamling af identificerede hnder, der har skrevet sedler, som er gennemstukkede i venstre kant. Nedenfor gives en liste over navnene og anstelses-ret (hvor det har kunnet oplyses): Bolling 1812-62. Ekkard 1784-1814. Klena ansat 1793. Molbech 1805-57. Carl Moldenhawer 1814-70. D.G.Moldenhawer 1788-1823. B.G.Niebuhr 1796-1800. Nyerup 1780-1803. S.Salomonsen 1824-38. Thiele 1817-35. Borge Thorlacius 1796-97. Den ældst ansatte var fra 1780, den yngste fra 1824, hvilket vil sige at sedlerne stammer fra tiden for den Moldenhawerske realkatalogs og den ny protokolkatalogs tilblivelse. Sammenhftning af sedler skete ogs efter indskrivning i protokolkatalogerne var pbegyndt, cfr. note 103; dette forklarer f.eks. Carl Moldenhawers og Thieles hnder p de gennemstukne sedler. – (18) Molbech MB p. 44. – (19) Werlauff 1, p. 307 f., Werlauff 2, p. 294. – (20) Werlauff 2, p. 295. – (21) Molbech: PB, p. 33. – (22) Molbech: OB, p. 110; cfr. ivrigt OB note 68. – (23) J.M.Thiele: Af mit Livs Aarboger, 1873, p. 192 f. – (24) Cfr. i denne anledning brevvexlingen mellem Moldenhawer og hertug Frederik Christian. To breve fra 15.10. og 16.10. er udgivet som nos. 289-90 i: Hans Schulz: Aus dem Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein. Briefanhang zu Biographie. Stuttgart 1913. – (25) Werlauff 2, p. 259. Molbech MB p. 52 gr opmrksom p, at Moldenhawer p sine ældre dage ikke gerne lod andre foretage indkb af udenlandsk litteratur, sknt hans arbejdsevne da var betydelig nedsat. Personalemangel og de øvrige arbejder, Moldenhawer udfrer, nævnes ogs som årsager til udstelsen (p. 48 f.). – (26) Adrastea 1815, no. 43, 18.9. – (27) Se de i note 11 citerede steder. – (28) Werlauff 2, p. 295, Werlauff 1, p. 308: „ . . . ligesom Begyndelsen og Udfrelsen af et saadant Foretagende selv forrede en hiere Autoritet.“ – (29) Molbech: Dagboger 29.8.1816. – Besget omtales fx. ogs i Skilderiet 13. rg. no. 72, 7.9.1816, sp. 1152. – (30) Athene, VII, sept. 1816, p. 237 f.

(31) Kgl. Bibl.s Arkiv. Journalsager, ældre række, nr. 398 – Werlauff 2, p. 296.
 (32) Molbech: Dagbøger 8.9.1816. – (33) Werlauff 2, p. 296 f. – Werlauff 1, p. 309 f. I 2. udgave er 1. udgaves „skal, kan og bør“ erstattet af „skulde, kunde og burde“. 1. udgaves „Forsikring og Beviser“ er erstattet med 2. udgaves „Ytringer“, og „Kongens Tilfredshed“ var i 1. udg. karakteriseret som „allernaadigste“. Hvis forskellen overhovedet er værd at bemærke, skyldes det vel, at i 1825 var Werlauff som nylig tiltrådt overbibliotekar engageret i det ufuldendte katalogprojekt, mens det i 1844 var rykket på afstand efter katalogens fuldendelse i 1830. – (34) Skrivelse fra De Deputerede for Finantserne til Overbibliothekar Moldenhawer, Kgl. Bibl.s Arkiv. Cfr. den i flgd. note citerede sag. – (35) De Finansdeputeredes Forestillinger og derpaa afgivne Resolutioner samt Rescripter fra 1819. No. 153 (Rigsarkivet). – (36) Molbech skelner også mellem Moldenhawers katalog, concept-katalogen, og den nye systematiske katalog „en, efter de tre Formaters tildeels fra hinanden noget afvigende Systemer ordnet videnskabelig Local-Catalog i tre særskilte Serier“ dvs. protokolkatalogen. Cfr. Molbech: PB, p. 35. – (37) Molbech: MB, p. 3 f., p. 56 f. – (38) Molbech: OB, p. 97, note 60, OB, p. 97. – (39) Molbech: Dagbøger 11.3.1821. – (40) Skilderiet no. 25, sp. 389. (41) Werlauff 2, p. 293. – (42) Skilderiet no. 25, sp. 388. – (43) sst. sp. 385. – (44) sst. sp. 387. – (45) Se iøvrigt Povl Johs. Jensen: Moldenhawers katalog, F & F VII, 1960, pp. 7-23. – (46) Det er Molbechs stavemåde af H.N.Clausens navn der er bibeholdt. (47) Skilderiet no. 26, sp. 407. – (48) sst. sp. 407 f. – (49) sst. sp. 410 og sp. 472 note. (50) sst. sp. 408 f. D forkortelse for „deest“ o: mangler. – (51) sst. sp. 410. – (52) sst. sp. 409. – (53) sst. no. 27, sp. 421. – (54) sst. sp. 421 f. – (55) sst. sp. 422. – (56) sst. no. 30, sp. 470. – (57) sst. no. 28, sp. 439. – (58) sst. sp. 439 f. – (59) sst. no. 29, sp. 453. (60) sst. no. 30, sp. 469 f. – (61) sst. no. 28, sp. 435. – (62) sst. no. 31, sp. 484. – (63) sst. no. 30, sp. 472. – (64) sst. no. 31, sp. 486.

(65) H.N.Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, p. 35.
 (66) Statsvennen 1821 no. 9, p. 1. – (67) sst. p. 2. Med det sidste hentydes formodentlig til udnævnelsesmulighederne. – Artiklen indeholdt ellers en del hentydninger til Moldenhawers øvrige virke, som blev taget op af Rahbek (cfr. note 69) og af G.L.Baden, se side 78. – (68) Molbech: Dagbøger 15.4.1821. – (69) Tilskueren 1821, p. 75 og 77. (70) G.L.Baden var et skarpt, polemisk hoved. 1820 var han p.gr.a. en pengesag kommet i konflikt med loven. Han havde i 1815 udgivet et bibliografisk arbejde: Dansk-norsk historisk Bibliothek. I Minerva I, 1837, p. 199, antyder han, at Moldenhawer og hans far havde haft uoverensstemmelser i skolekommissionen. Han mener også at vide, at Molbech skylder Moldenhawer sin position. Og i 1837 (7 år efter katalogens fuldendelse) henviser Baden til den kritik, som H.N.Clausen, der i mellemtiden var blevet professor, rettede mod Kgl. Bibl. for 16 år siden. – (71) G.L.Baden: Bidrag til Professor Ridder Rahbeks Characteristik, 1821, p. 7 ff. Statsvennen omtaler i no. 24 (17.6). bogen under rubriken: „Det sikreste Beviis paa hvo der er Videnskabsmand“, hvori Rahbeks medlemsskab af Videnskabernes Selskab benyttes som argument for R.'s videnskabelige arbejders existens. – (72) Cfr. Werlauff 2, p. 236 ff. Om åbningen se Alb.Fabritius, citeret note 3. – (73) G.L.Baden: Rahbek p. 9. – (74) G.L.Baden kan gerne have haft personlige motiver (se også note 70). Hans far, Jacob Baden (cfr. pseudonymet G.L.Jacobsen), havde været ansøger til stillingen som overbibliotekar på

samme tid som Moldenhawer. Baden angriber forøvrigt Rahbek for at forsvare Moldenhawer, der ikke er dansk, „en Tydsker, der ikke var det danske Sprog mægtig“ (Baden: Rahbek p. 22 f.) Angrebet, som har ligget på linie med Statsvennens åbningsartikel, hvor man erklærede: „Vi ere Danske, intet Dansk ansee vi for at være os fremmedt,“ føres ikke alt for direkte. Det kunne virke som intolerance over for de tysktalende beboere i riget. – (75) Povl Johs. Jensen: F&F, VII, 1960, pp. 7-23. (76) Skilderiet no. 28, sp. 438. – (77) J.M.Thiele: Af mit Livs Aarbøger, 1873, p. 190 f. – (78) Molbech: MB p. 7. – (79) sst. p. 41 f. – (80) sst. p. 42 f. – (81) sst. p. 43 note.

(82) Kgl. Bibl.'s arkiv E 87, H.O.Langes afskrift af Bibliotheksarkivet no. 449. (83) Athene, VII, 1816, p. 209. – (84) Dansk Litteratur-Tidende 1825, p. 776. (84a) Ilse Schunke: Die systematischen Ordnungen und ihre Entwicklung, Zentralblatt für Bibliothekswesen, XLIV, 1927, p. 398. – (85) Molbech: OB p. 111 f. – (86) sst. p. 112, note 70. – (87) Chr. Bruun: Erindringer fra Det gamle kongelige Bibliothek, 1906, p. 33 note 1. Det anvendte nummersystem skulle være opfundet af J.A. Bølling, cfr. Palle Birkelund: Jørgen Andresen Bølling, i: F&F, III (1956), p. 19 f. – (88) Molbech: OB, p. 73. – (89) sst. p. 74. Cfr. Ebert p. 35 f. – (90) Molbech: OB, p. 74 f. Ebert p. 33 f. fremsætter et nummereringsforslag; p. 34, note, kritiseres det af Frederik Rostgaard (se note 94) fremsatte forslag. – (91) Molbech: OB, p. 85 f. – (92) sst. p. 67. – (93) sst. p. 76. – (94) sst. p. 61. En tilsvarende plan var forelagt allerede i 1697 af Rostgaard: *Projet d'une nouvelle méthode pour dresser le catalogue d'une bibliothèque selon les matières.* (2. udg. 1698.) Hvert fag har her sit bogstav og nummereringen adskiller de fire formater, der i katalogen præsenteres i fire kolonner over den opslåede katalogside. Knud Larsen: Frederik Rostgaard som Biblioteksmand, Nord. tidskr. f. bok- & bibl. väsen, 1939, 72-94. – (95) Chr. Bruun: Det danske Katalog i det store kongelige Bibliothek, 1875, p. 47. Princippet at holde alle formater sammen anvendtes ved håndskriftkatalogisering af John Erichsen i hans Udsigt over den gamle Manuscript-Samling i det store Kongelige Bibliothek, 1786. – (96) Molbech: OB, p. 87. (97) sst. p. 87. Om kvartblade, se Ebert, citeret note 13. – (98) sst. p. 69. – (99) sst. p. 70, se yderligere p. 72, note 45. – (100) Molbech: OB, p. 77. – (101) sst. p. 77, note 50. Chr. Bruun siger i: Det danske Katalog i det store kongelige Bibliothek, 1875, p. 48, at det var Fr. Rostgaards forslag (som iøvrigt anbefalede af Molbech), der fulgtes i modificeret form. Dette bestrider Knud Larsen i den i note 94 angivne artikel p. 88 ff., idet denne variation minder om Cléments, hvis synspunkter Rostgaard ikke fuldt delte). – (102) Chr. Bruun: Det danske Katalog i det store kongelige Bibliothek, 1875, p. 48. – (103) Chr. Molbech: Über Bibliothekswissenschaft oder Einrichtung und Verwaltung öffentlicher Bibliotheken. Oversat af H. Ratjen. Leipzig, 1833, p. 292 f. – (104) Svend Dahl: Det kongelige Bibliotek som offentligt Bibliotek, Bogvennen, 1943, p. 192.